

МЕТОДИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ХОРТИНГУ

У статті проаналізовано стан розробленості методів військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів, які займаються хортингом – національним видом спорту, заснованим в Україні на культурних, оздоровчих і бойових традиціях українського народу. В складному виховному процесі з допомогою системи методів забезпечується взаємодія вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни» й хортингістів у військово-патріотичному вихованні в загальноосвітніх навчальних закладах. Методи дозволяють вирішувати велику кількість завдань і різноманітних виховних проблем з військово-патріотичного виховання й підготовки хортингістів до військової служби в армії у складних сучасних умовах.

Ключові слова: *військово-патріотичне виховання, методи, хортинг, хортингісти, старшокласники, класифікація методів, патріотизм, допризовна молодь, військова служба, захист Вітчизни.*

Вивчення літературних джерел [2; 3; 5; 8; 9] та існуючий досвід переконливо доводять, що завдання військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів не можна успішно вирішувати за допомогою одного або групи методів, навіть якщо вчителі фізичної культури, вихователі й викладачі предмета «Захист Вітчизни» професійно володіють ними. З огляду на це найкраще у військово-патріотичному вихованні хортингістів старших класів застосувати певну систему методів, об'єднаних у *класифікацію* (від латинського *classis* – розряд + *facere* – робити), яка передбачає розподіл методів у тісно пов'язані між собою групи, виходячи з їх загальних ознак і фіксованих закономірностей зв'язку між ними. Створені класифікації мають велике значення для розвитку теорії і практики військово-патріотичного виховання, вони дозволяють орієнтуватися вченим і практичним працівникам у різноманітності виховних методів і прийомів, що є досить вичерпним і перспективним джерелом знань про них та про існуючі виховні системи. До того ж лише за наявності певної класифікації методів військово-патріотичного виховання створюються найсприятливіші можливості враховувати особливості та специфіку формування особистості майбутнього воїна. Вони також допомагають успішно вести в

загальноосвітніх навчальних закладах виховну роботу, досягти високого рівня сформованості в хортингістів старших класів патріотичних переконань у необхідності завчасно готувати себе під час тренувань хортингом до військової служби в Збройних Силах України.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення історії становлення та розвитку військово-патріотичного виховання допризовної молоді засвідчує, що відомі вчені-педагоги М. Р. Білоусов, Л. А. Бублик, Ю. С. Васютін, В. В. Зенкін, О. М. Катуків, Є. М. Цветаєв, С. С. Ткачов, О. Д. Тюфякін та інші в різні періоди включали до своїх класифікацій найрізноманітніші методи військово-патріотичного виховання [4]. Їх аналіз засвідчує, що одна частина методів запозичена з теорії і практики виховання учнівської молоді, друга – з теорії і методики військового виховання. Ці методи можна відповідно інтерпретувати стосовно військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів, які готуються до військової служби в процесі вивчення предмета «Захист Вітчизни» в умовах загальноосвітніх навчальних закладів і під час тренувань хортингом у спортивних секціях за місцем проживання [4].

У авторських класифікаціях використано від 3 до 7 методів військово-патріотичного виховання. В усі групи класифікацій входить метод переконання, в шість груп – метод особистого прикладу й заохочення, у п'ять – метод вправ, у чотири – метод примушування, в три – метод стимулювання, у дві – метод покарання, в одну групу – метод змагання й практичні методи. Не збігаючись у поглядах відносно загальної кількості методів військово-патріотичного виховання, автори не однозначні й у їхніх назвах. Так, М.О.Білоусов, Л.А.Бублик, О.М.Катуків, В. В. Третьяков, Є.М.Цветаєв, розкриваючи свої класифікації, називають одним з найпоширеніших методів прикладу. Ю.С.Васютін звужує його до особистого прикладу. О.Д.Тюфякін обмежує даний метод особистим прикладом вихователя [4]. Це, певно, не зовсім виправдано, адже для учнів допризовного віку, окрім вихователя, за позитивний приклад можуть бути вчителі фізичної культури, викладачі предмета «Захист Вітчизни», тренери спортивних секцій, військовослужбовці, воїни-інтернаціоналісти, учасники Великої

Вітчизняної війни, борці за незалежність Української держави, учасники Революції гідності, Антитерористичної операції та інші заслужені люди.

Аналіз існуючих наукових розробок з даної проблематики [4; 8] засвідчує, що в літературних джерелах, дослідженнях з військово-патріотичного виховання сформульовані найрізноманітніші способи виховного впливу на учнів допризовного віку, нагромаджено чималий науковий фонд, що розкриває зміст, сутність та закономірності функціонування загальних і специфічних методів військово-патріотичного виховання. Застосовуючи певний принцип підходу до їхнього групування, всі методи військово-патріотичного виховання можна поділити на кілька груп. Але, оскільки ці групи мають низку характерних ознак і їх можна розглядати в різних аспектах, то цілком природно існування кількох підходів до їхньої класифікації методів військово-патріотичного виховання. При цьому автори спираються на нові дані й основні теоретичні положення про виховання особистості допризовника та закономірності проведення виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах. Ураховують дослідники й передову педагогічну практику, досвід роботи загальноосвітніх навчальних закладів, учителів фізичної культури, викладачів предмета «Захист Вітчизни», тренерів спортивних секцій з хортингу, класних керівників та інших педагогічних працівників і вихователів.

Вивчення змісту класифікацій з військово-патріотичного виховання допомагає виявити загальне і часткове, суттєве й випадкове, теоретичне і практичне й тим самим сприяє доцільнішому й ефективнішому їх використанню в практичній військово-патріотичній роботі під час занять у спортивних секціях з хортингу [8]. До того ж розроблені класифікації допомагають побачити й краще зрозуміти призначення методів військово-патріотичного виховання, виявити їхні характерні ознаки та особливості поєднання у визначені групи. Все це поглиблює теоретичні уявлення про методи військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів, створює передумови для творчого пошуку варіантів класифікацій у практичній роботі прояву педагогічної майстерності вчителів фізичної культури, вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни», тренерів спортивних секцій

з хортингу, визначення критеріїв оцінювання ефективності окремих методів і варіантів їхнього об'єднання в групи й класифікації.

У військово-патріотичному вихованні хортингістів старших класів, як і в будь-якому іншому складному й суперечливому педагогічному явищі, важко знайти єдину логічну основу для класифікацій численних способів педагогічного впливу на хортингістів допризовного віку, організації їх такої військово-патріотичної діяльності, яка активно сприяє досягненню поставлених виховних завдань у старших класах. Цим пояснюються різні підходи до існуючих класифікацій методів військово-патріотичного виховання, де за основу взято одну або кілька сторін виховного процесу, відбиваються ті чи інші домінуючі стилі стосунків між учителями й вихователями, керівниками спортивних секцій з хортингу і викладачами предмета «Захист Вітчизни», між педагогічними і учнівськими колективами.

Відомі вчені з військово-патріотичного виховання Ю. С. Васютін, О. М. Катюков, Є. М. Цветаєв і О. Д. Тюфякін, наприклад, у своїх класифікаціях виокремлюють такі методи військово-патріотичного виховання, як переконання, методи вправ, прикладу, заохочення, примушення. Від цієї групи дослідників військово-патріотичного виховання незначною мірою відрізняються класифікації запропоновані Л. А. Бубликом і В. В. Третьяковим. Вони включили до своїх класифікацій лише методи переконання, прикладу й практичні методи (щоправда, не назвали які). У класифікації В. В. Зенкіна, А. І. Кукаріна, Є. М. Цветаєва і С. О. Черних, окрім названих вище методів, виділено групу методів стимулювання, яка поєднує заохочення і примушування. М. О. Білоусов і С. С. Ткачов в аналогічну групу методів військово-патріотичного виховання вмістили методи покарання та змагання [4].

Мета статті – теоретично обґрунтувати й розкрити методи військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Вивчення різних точок зору відомих учених і методистів [2; 3; 4; 6; 8; 10] на проблему класифікації методів військово-

патріотичного виховання учнів допризовного віку відбиває природний процес диференціації та інтеграції знань про них. Усе виразнішим стає різносторонній, комплексний підхід до якісної характеристики суті класифікацій методів військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів, обґрунтування закономірностей їх функціонування, взаємодії та безпосереднього застосування в практичній позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів і спортивних секцій з хортингу. Це переконливо доводить, що визріли реальні можливості для узагальнення й систематизації уявлень про методи військово-патріотичного виховання хортингістів допризовного віку на основі методології цілісного підходу до їх виховання та теорії особистісно зорієнтованого виховання, розробленої І. Д. Бехом, яка ґрунтується на методологічних принципах гуманістичної педагогіки і психології [1].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що військово-патріотичному вихованню хортингістів допризовного віку підходять теоретичні положення щодо побудови класифікацій, обґрунтовані в навчальному посібнику «Педагогіка школи» Г. І. Щукіною [7] та В. О. Сластеніним у підручнику «Педагогіка». Класифікації їх сучасні, послідовні, стабільні, відбивають багатосторонній, комплексний підхід до групування й характеристики змісту та сутності виховних методів. Спираючись на теоретичні положення щодо створення класифікацій методів і враховуючи специфіку військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів, до запропонованої класифікації внесено цілу низку змін і доповнень. Зокрема, визначено чотири групи методів, уточнено їхні назви, запроваджено нові методи, їх сполучення та поняття, що характерні військово-патріотичному вихованню. До того ж у запропонованій класифікації в окрему групу виділено методи самовиховання хортингістів допризовного віку, що мають першорядне значення у формуванні особистості майбутнього воїна. В розробленій класифікації усі методи військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів умовно об'єднані в чотири тісно пов'язані одна з одною групи.

До *першої групи* входять методи формування в хортингістів патріотичної

свідомості, поглядів та переконань. Теоретичні основи обґрунтування цієї групи методів військово-патріотичного виховання спираються на принцип єдності свідомості та діяльності. Йдеться про те, що активним захисником своєї країни майбутній воїн стане не внаслідок цілеспрямованої зовнішньої діяльності (підготовки), а переважно завдяки внутрішній усвідомленій потребі в своєму військово-патріотичному вихованні, через високу свідомість, активну розумову діяльність. Ця діяльність має бути спрямована на досягнення хортингістами допризовного віку загальнолюдських і соціальних цінностей, які впливають на формування в них патріотичних понять, суджень, оцінок, що лежать в основі поглядів і переконань особистості. До цієї групи входять методи розповіді, бесіди, лекції, диспуту, прикладу, переконання, дії громадської думки тощо.

Друга група включає методи організації військово-патріотичної діяльності та формування особистого досвіду поведінки хортингістів допризовного віку. Їх об'єднання пояснюється тим, що військово-патріотична діяльність виражає не тільки внутрішню позицію й зміст особистості хортингіста, а й є вирішальним фактором його саморозвитку та самовиховання. Адже у процесі активної усвідомленої військово-патріотичної діяльності забезпечується його різнобічна підготовка, освоюється дійсність, збуджується пізнавальний інтерес, патріотичні почуття, свідомість, виникають нові усвідомлені потреби, формуються індивідуальні стосунки. В хортингістів допризовного віку також активізуються вольові зусилля, нагромаджується особистий досвід патріотичного поведіння, особливо в екстремальних умовах, які часто вимагають великої віддачі моральних і фізичних сил, а інколи й самопожертвування на благо свого народу, рідної землі, країни. В цю групу входять методи педагогічної вимоги, доручення, вправ, привчання, пошуку, виховних ситуацій та інші.

До *третьої групи* входять методи стимулювання й мотивації військово-патріотичної діяльності та поведіння хортингістів допризовного віку. Необхідність виокремлення цієї групи методів пояснюється тим, що

військово-патріотична діяльність хортингістів, спрямована на підготовку до військової служби й захисту своєї країни, має отримувати громадську оцінку й визнання, покликані закріплювати та зміцнювати мотиви й форми їхньої поведінки в екстремальних умовах, що наближені до військової служби. Крім того, означену діяльність необхідно постійно стимулювати, спонукаючи інтерес, думки, почуття та дії хортингістів допризовного віку в престижному й потрібному для суспільства, країни напрямі. В цю групу входять методи змагання, заохочення, примушення, перспектив тощо.

Четверта група включає методи самовиховання й самопідготовки хортингістів допризовного віку до військової служби. Виокремлення цієї групи методів військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів пояснюється особливостями їхнього віку, інтенсивним проявом у них усвідомленої потреби в самовихованні, самоствердженні та самопідготовці до майбутньої професійної діяльності й військової служби. В дослідженнях А. Я. Арет, І. Д. Бега, В. Б. Бондаревського, О. Г. Ковальова, О. І. Кочетова, Л. І. Рувінського переконливо показано, що особистість є активною силою не тільки в перебудові оточуючого світу відносно своїх потреб, а й у власному формуванні особистості. До того ж військово-патріотичне виховання, самовиховання й самопідготовка – дві сторони єдиного процесу формування й удосконалення активного та свідомого хортингіста допризовного віку, формування в нього почуття патріотичного обов'язку, позитивного ставлення до такої соціально важливої діяльності, як служба в армії, захист незалежності України. До цієї групи належать методи самозобов'язання, самопереконання, виконання самостійних вправ, самопостереження, самоконтролю, самозвіту тощо [4].

Висновки. Таким чином, групування методів військово-патріотичного виховання у наведеній класифікації науково обґрунтовано, спирається на загально визнану в психології та педагогіці теорію діяльності, що враховує специфіку військово-патріотичного виховання хортингістів старших класів у складних сучасних умовах. Крім того, класифікація відбиває новітні

досягнення теорії виховання особистості, узагальнює багаторічні дискусії науковців і практиків щодо групування виховних методів, застосування їх за умов демократизації загальноосвітньої школи. Ураховано тут і тривалі суперечки педагогів, військових, учених щодо механічного перенесення в школу методики військового виховання. При створенні приведеної класифікації зроблено наголос на індивідуалізацію військово-патріотичного виховання й самопідготовки хортингістів допризовного віку до військової служби в складних сучасних умовах. Адже в майбутньому Збройні Сили України будуть професійною армією, для якої самовиховання та самопідготовка допризовної молоді мають основоположне значення, оскільки закладають найнадійніший фундамент для їхньої майбутньої професійної діяльності.

Разом з тим зауважимо, що розглянута в загальних рисах класифікація методів військово-патріотичного виховання учнів старших класів, що займаються хортингом, не є сталою й незмінною. По-перше, вона, як і будь-яка інша класифікація, динамічна й зручна для наукового аналізу методів у різних аспектах, для визначення закономірностей їх групування, виявлення загальних і специфічних, суттєвих і випадкових особливостей, що проявляються в процесі їх застосування в загальноосвітніх навчальних закладах. По-друге, за реальних умов педагогічного процесу наведена класифікація має постійно змінюватися, вдосконалюватися, розвиватися, оскільки методи військово-патріотичного виховання перебувають у складній і суперечливій єдності. По-третє, розвиток і становлення існуючої системи методів багато в чому залежить від змін, які відбуваються в житті нашого суспільства й Українській державі, від нової мети й завдань військово-патріотичного виховання, що виникають на кожному етапі розвитку загальноосвітньої школи, позашкільних виховних закладів, Збройних Сил України та їх формувань. По-четверте, стан класифікації методів військово-патріотичного виховання залежить від рівня свідомості, моральної, психологічної, гуманітарної, технічної і фізичної підготовленості хортингістів

старших класів, педагогічної майстерності вчителів фізичної культури, вихователів, викладачів предмета «Захист Вітчизни», тренерів спортивних секцій з хортингу, що працюють з допризовною молоддю в загальноосвітніх навчальних закладах.

Література

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Васютін Ю. С. Военно-патриотическое воспитание: теория, опыт / Ю. С. Васютин. – М.: Мысль, 1984. – 172 с.
3. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України: метод. посібник / Е. А. Єрмоєнко. – К.: Паливода А. В., 2014. – 1064 с.
4. Зубалій М. Д. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді / М. Д. Зубалій. – К., 2010. – 272 с.
5. Зубалій М. Розвиток національного виду спорту хортинг в Україні / М. Зубалій // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць. Вип. 1 / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К.: Паливода А.В., 2014. – С. 60–66 .
6. Остапенко О.І. Концепція військово-патріотичного виховання в системі освіти України / О.І. Остапенко, М.Д. Зубалій // Вища школа. – 2015. – №. 4-5. – С. 118-126.
7. Педагогика школы [под ред. Г. И. Щукиной]. – М.: Просвещение, 1977. – С. 3–50.
8. Тимчик М. В. Військово-патріотичне виховання старших підлітків у процесі занять хортингом / М. В. Тимчик, Р. М. Мішаровський // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 3К1 (56). – С. 353–355.
9. Тимчик М. В. Хортинг як засіб виховання наполегливості в молодших школярів / М. В. Тимчик, Е. А. Єрмоєнко // Фізичне виховання в рідній школі. Випуск 1. – К.: Педагогічна преса, 2014. – С. 38–41.

10.Третьяков В. В. Воспитание учащихся в процессе начального военного обучения / В. В. Третьяков. – К.: Рад. школа, 1983. – 152 с.

Аннотация. В статье проанализировано разработанность методов военно-патриотического воспитания хортингистов старших классов, которые занимаются хортингом – национальным видом спорта, созданным в Украине на культурных, оздоровительных и боевых традициях украинского народа. В сложном воспитательном процессе с помощью системы методов обеспечивается взаимодействие воспитателей, преподавателей предмета «Защита Отчизны» и хортингистов в военно-патриотическом воспитании в общеобразовательных учебных заведениях. Методы способствуют решению большого количества заданий и различных воспитательных проблем с военно-патриотического воспитания и подготовки хортингистов к воинской службе в армии в сложных современных условиях.

Ключевые слова: военно-патриотическое воспитание, методы, хортинг, хортингисты, старшеклассники, классификация методов, патриотизм, допризывная молодежь, воинская служба, защита Отечества.

METHODS OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF SENIOR PUPILS-HORTINGSMEN

In the article, the development state of the methods of military-patriotic education have been analyzed with regard to senior pupils that go in for horting – the national sport, created in Ukraine and based on the cultural, health-keeping, and military traditions of Ukrainian people. In the complex educational process, through a system of methods the interaction of educators, including those that teach the subject 'Defence of Motherland', and pupils that go in for horting is secured for military-patriotic education in general educational institutions. The methods contribute to solving of many tasks and different educational problems on military-patriotic education and training of hortingsmen in order to prepare them for military service under difficult modern conditions.

Keywords: military-patriotic education, methods, horting, hortingsmen, senior pupils, classification of methods, patriotism, pre-conscription youth, military service, defence of Motherland.

References

1. Bekh, I. (1998). *Osobystisno zorientovane vykhovannia* [Personality-oriented education]. Kyiv: IZMN.
2. Vasiutin, Yu. (1984). *Voiенno-patrioticheskoie vospitaniie: teoriia, opyt* [Military-patriotic education: theory, experience]. Moscow: Mysl.
3. Yeriomenko, E. (2014). *Khortynh – natsionalnyi vyd sportu Ukrainy* [Horting – national sport of Ukraine]. Kyiv: Palyvoda A. V.

4. Zubalii, M. (2010). *Formy viiskovo-patriotychnoho vykhovannia dopryzovnoi molodi* [Forms of military-patriotic education of pre-conscript youth]. Kyiv.
5. Zubalii, M. (2014). Rozvytok natsionalnogo vydu sportu khortynh v Ukraini [The development of national sport horting in Ukraine]. In I. Bekh et al. (Eds.), *Teoriia i metodyka khorynhu: Issue 1* (60-66). Kyiv: Palyvoda A. V.
6. Ostapenko, O., Zubalii, M. (2015). Kontsepsiia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy [Conception of military-patriotic education in the educational system of Ukraine]. *Vyshcha shkola*, 4–5, 118–126.
7. Shchukina, G. (Ed.) (1977). *Pedahohika shkoly* [Pedagogy of school]. Moscow: Prosveshcheniie.
8. Tymchyk, M. & Misharovskiy, R. (2015). Viiskovo-patriotychne vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi zaniat hortynhom [Military-patriotic education of senior teenagers during horting training]. In *Naukovyi chasopys Natsionalnogo pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova: Issue 3K1 (56)* (pp. 353-355). Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova.
9. Tymchyk, M. & Yeriomenko, E. (2014). Khortynh yak zasib vykhovannia napolehlyvosti u molodshykh shkoliariv [Horting as a means of educating persistence in primary schoolchildren]. In *Fizychne vykhovannia v ridnii shkoli: Issue 1*. Kyiv: Pedahohichna presa.
10. Tretiakov, V. (1983). *Vospitaniie uhashchikhsia v protsesi nachalnogo voiennoho obucheniiia* [Education of students in the process of basic military training]. Kyiv: Rad. Shkola.